

*"Spes jacentis terrae
Perge Triumphator reliquas sub-
mittere terras;
Sic redit ad Dominum, quod fuit
ante, suum; "*

- - -

*"Saa kommer Ejermanden til
sitt."*

Rektor Kaspar Jakobsen Weisers hälsning
till Christian V vid danska härens
landstigning i Skåne, 1676.

MOTSTÅNDARE OCH ANPASSLINGAR

Skånelands präster för och emot Sverige.

Den citerade Kaspar Jakobsen Weiser blev efter studier vid universitetet i Köpenhamn rektor i Kristianstad 1655. Efter förflyttning till Lund 1660 fick han ett nytt rektorat där och med bibehållande av detta, utnämndes han till professor vid det nya universitetet 1669. Efter den danska härens landstigning vid Råå i februari 1676 lyckönskade han Christian V:s ankomst med det citerade danska kvädet på latin, till vilket han fogade den danska tolkningen.

På grund av sitt tilltag kallades Weiser att inställa sig för en kommission i Malmö, vilken dömde honom till döden. På hustrun Lisbeths förböner förvandlades straffet till landsflykt, under förutsättning att han visade ånger över vad han gjort. Därtill skulle han offentligen återkalla sitt kväde och avge löfte att varken med råd eller dåd stämpla mot riket. Sedan han sålunda gjort avbön begav han sig med livet i behåll till Danmark. Vi har näraliggande exempel på liknande straffmetoder i våra dagar och vårt fall visar således åter att svenskarna i åtminstone vissa avseenden var före sin tid.

Exemplet visar också hur det kunde gå för den som vid den här tiden inte var den svenske kungen "huld och trogen". Det kan också passa som illustration till en kort översikt över vad som kunde hända de medlemmar av det skånska prästerskapet, som ställde sig i harnesk mot den svenska överheten, - i motsats till de fördelar den anpassliga delen av prästeståndet kunde förskaffa sig.

Prästerskapet i Skåne och Blekinge utsattes för mycket svåra lidanden under de skånska ofredsåren. På grund av prästernas ställning i det dåtida samhället betraktades de som ansvariga talesmän för sina församlingar. Härav kom det sig, att de mer än många andra hamnade i beroendeställning till makthavarna. Det gick inte att i det läget förhålla sig neutral, särskilt i ett land med konstant folkuppror

där såväl Danmark som Sverige ville hävda sin överhöghet. Motståndsmännen begagnade varje tillfälle till plundring mot de präster som ansågs vara svenskvänliga. De danskvänliga prästerna befann sig i samma dilemma med den skillnaden, att deras vedersakare var den svenska militärmakten. De talrika dödsfallen bland prästerna var därför ofta följder av krigshandlingar från båda sidor.

För många av de präster, som uppträtt som motståndare till det svenska styret, återstod inget annat än att i sällskap med många andra fly till Danmark. Därest de i framtiden återvände riskerade de att ställas till ansvar för sitt "förräderi" inför den kommission, som upprättades på prästerskapets begäran vid mötet i Malmö 1681. En del av de flyktande prästmännen tog den här risken och hamnade också inför kommissionens granskning av deras skäl till flykten. Sålunda granskade kommissionen de bevekelsegrunder som låg till grund för tio prästmän som återvände efter fredsslutet. Av dem dömdes fyra till avsättning och landsflykt till Danmark med följande lydelse, "at han nu söker dhersammastedes sin nytta och befordran och lembnar detta pastorat åt någon annan". Fyra av dem fick av nåd kvarbliva i sina gamla pastorat medan två överlämnades för von Aschebergs och biskop Hahns avgörande.

Och så här några andra korta notiser.

Kyrkoherden i Håslöv och Bonderup, Bastian Odder, fördes som fånge till Malmö av svenskarna och dömdes till avsättning och landsflykt. Hans kollega i Lemmeströ och Börringe, Johan Clausen Traenovius, dömdes till döden 1677 för att han gått danskarnas ärenden. Professor Josua Schwartz, pastor i Lunds tyska församling, såg ingen annan utväg än flykt till Danmark 1677. Samma utväg valde prästen Hans Dominici i Kjellstorp och Bedinge 1677. Han tog med sig hustrun Margrete och flera små barn. 1681 blev han socken präst i Ibsker och Svanike på Bornholm. Kyrkoherden i Espö och Klagstorp, Michel Bengtsson Brun, som under kriget avsatts för sina danska sympatier, anklagades på nytt för att han "uppstudsat" bonddrängar så att dessa inte skulle upptaga ödegårdar. Kyrkoherden i Vittskövle och Degeberga, Hans Jakobsen, hade uppträtt på böndernas sida mot en omänsklig rusthållare och därvid kallat denne för "svensk skälm". Generalguvernören föreslog att saken skulle dragas inför rätta. Prästen Peder Jensen Kock slogs ihjäl av "snapphanar" för att han räddat en svensk kvartermästare. Bartholomeus Corneli Ledebur, som var kyrkdherde i Gårdstånga och Holmby, förföljdes under lång tid av svenskarna, som misstänkt danskvänlig och därvid antändes hans prästgård inte mindre än fyra gånger. Prästen i Tygelsjö och Klagstorp, Sören Jensen Aars, dömdes 1678 av kommissioralrätten i Malmö till avsättning och landsflykt för sina danska sympatier.

Prästen i Gammalstorp, Pofvel Larsen Jemshøj, tvingades att fly till Danmark sedan han aktivt uppträtt på sockenbornas sida mot svenskarna. Mats Jensen Kock, en annan blekingepäst i Hällaryd och Åryd, känd för sina svenska sympatier, misshandlades av "snapphanar" och fördes som fånge till den danska fästningen Kristianstad där han dog den 5 augusti 1677. Kyrkoherde Bertel

Bertelsen Aqvilonius i Hoby och Öljuhult tvingades 1676 att fly till Danmark och blev därefter lyst fågelfri från häradets predikstolar. Andra som till exempel Hans Lepin, kyrkoherde i Kristianopel, bara försvann. Ingen vet säkert vad som hände honom, kanske gjorde han som många andra tog sin tillflykt till Danmark eller togs han av daga och vilar på något okänt ställe i den blekingska jorden.

Men det fanns motsatser, således de som kunde anpassa sig till segrarna och gå deras ärenden och i det avseendet intog prästen i Ljungby en mycket framträdande plats. Henrik Nissenius, som var född på Als, tillträdde sitt ämbete 1651. En ivrigt svensksinnad man trots sin danska bakgrund, som inledningsvis också ville hålla sig väl med den danska ockupationsmakten. Det visade han 1676 då han tog sin tillflykt hos den danske befälhavaren Johan Adolf av Plön i Kristianstad. Under krigets fortsättning var dock Nissenius en av svenskhetens pålitligaste stöttor i den här delen av Skåne, vilket medförde belöningar av sådan grad som ingen annan prästman fick. Men han beklagade sig också över att ingen annan prästman i Skåne fått utstå sådana förföljelser som han. Motståndarna hade bränt hans prästgård och förstört hans vackra trädgård, rov och plundring hade gått över hans hus, själv hade han blivit fängslad av dem och hustru och barn hade levat med fara för livet.

Nissenius fängslades sannolikt inte utan orsak. Redan 1676 undgick han arrest två gånger tack vare sin vänskap med hertigen av Plön. Påföljande år omhändertogs han på nytt och fördes först till Kristianstad och sedan till Landskrona. Bakom detta förekommer en invecklad historia, som har sin grund i att svenskarna kunde lägga beslag på en fullastad galeas i Sölvesborgs hamn efter mullvadsarbete av Nissenius och borgmästaren i Sölvesborg. Redan i slutet av 1677 var han hemma i Ljungby igen där han kunde ta upp sin verksamhet som kristendomens förkunnare och svenskarnas kunskapare trots att han önskat danske kungen lycka med sitt befrielsevärv!

1678-79 hade Karl XI sitt högkvarter på Ljungby gård och det blev nu en lycka för Nissenius. Bidragande orsaker var inte bara den tvetungade svenskheten, utan han fick också förtroendet "att af landet anskaffa hvad kgl. hofstaten behöft". Därtill hade han tre döttrar av vilka den äldsta lystrade till namnet Öllegård. Den unge Karl XI fick i henne en trogen beundrarinna och prostparet lär inte ha stört ungdomarnas "prassel", ty även det kunde ju medföra lycka för prästen och hans hus.

Och jordisk lycka blev det då Nissenius jämte sin son och de tre döttrarna blev adlade under namnet von der Wetering den 12 juni 1679. Den 22 oktober samma år erhöll han därtill säterifrihet på sina gårdar i Västanå i Näsums socken. Då han i januari 1681 var i Stockholm i uniformitetsärenden fick han även löfte om att Ivetofta församling skulle förenas med Ljungby samt ugedagsfrihet på gårdar han köpt i Näsüm. I förbigående kan nämnas, att Nissenius systematiskt köpte upp gårdar i nordöstra Skåne och även i Blekinge, så att han till sist var en mycket betydande jordägare med stora inkomster. I Västanå ägde han inte mindre än fem

mantal och 1671 kunde han redovisa tretton bönder på sina hemman där, och dessutom andra gårdar i Klagstorps, Gonarps, Drögsperyds och Näsums byar.

Lars J Stobaeus, son till kyrkoherden i Stoby Joannes Laurentii Hedenstadensis, kyrkoherde i Ivetofta 1670, förflyttad till Träne 1681, var en annan av Karl XI:s gunstlingar. En "anpasslig" man, som för sina obehag under kriget, fick stora förmåner och ständig skattefrihet som plåster på såren. Han lär även ha fått kungens skriftliga löfte att Ivetofta pastorat skulle bli ärftligt i hans släkt efter Henrik (Nissenius) von der Wetering. Någon "bortpraktiserade" dokumentet ur dödsboet och löftet förföll. Denne "någon" ligger nära till hands för en gissning! Stobaeus var gift med Maria Sorbonia, en prästdotter från Sörby.

Maria Sorbonias broder, Jens Sorbonius, blev kyrkoherde i Jämshög-Näsums pastorat 1672 och verkade där till sin död 1711. Vi har tidigare mött Sorbonius i samband med Gyllenstiernas edkrävartåg och då Sorbonius förböner räddade Jämshög och Näsrum från det öde som övergick Örkeneds församling. Sorbonius roll i vår historia är ingalunda klarlagd. Med hänsyn till hans relationer till svenskarnas handgångna män von der Wetering och Lars Stobaeus, ligger det nog något i de notiser som förmåler, att von der Wetering uppmanade Sorbonius att hålla svenskarna underrättade om upprorsmännens verksamhet. Med rätt stor säkerhet stod han på god fot med den svenska ockupationsmakten, - kanske var han också en medelvägens man. Några rader i Jöran Johan Öllers sockenbeskrivning från 1800 kan kanske skingra mystiken då denne säger: "Prosten Jöns Severini Sorbon, en Svenska Konungen, och Kronan ifrigt tilgifwn Lärare, som då war Pastor härstädes, lærer altså, twifwelsutan, under ofredstiderne, widtagit den försigtighets anstalt, och afskickat Räkenskaperna, ofwer Swenska gränsen dit, där de kunde wara i säkerhet, för at ej falla i de Danskes händer, -".

Hur som helst var sannolikt Sorbonius diplomatiskt anlagd, eftersom det inte har försports några repressalieåtgärder mot honom från det lokala motståndets sida. Han höll sig tydligen väl med båda sidor, vilket i dessa tider var till gagn för hans sockenbor.